

**Kontaktushatás és nyelvi következményei
a magyar nyelv szlovákiai változataiban
Lanstyák István**

Előadásomban a magyar nyelv szlovákiai változataiban érvényesülő nyelvközi kontaktushatás különféle típusait mutatom be a szlovákiai magyar beszélőközösségben az elmúlt negyedszázadban folytatott kontaktológiai kutatások alapján. A kutatások eredményeit a hagyományos társasnyelvészet elméleti keretében ismertetem, vagyis az egyszerűség és a közérthetőség kedvéért létezőnek tekintem az olyan ideológiai konstrukciókat, mint amilyen a „nyelv”, a „kétnyelvűség” vagy az „első nyelv”.

Ahhoz, hogy a kontaktushatás mikéntjét világosabbá tegyem, különbséget teszek stabil és instabil kétnyelvűségi helyzet közt. A stabil kétnyelvűségi helyzetben érvényesülő kontaktushatás „gyenge”, s eredményeként főként kölcsönzavak és bizonyos mondattani kölcsönzéstermékek kerülnek át az első nyelvbe. Az instabil kétnyelvűségi helyzetben (nyelv-visszaszorulási helyzetben, ill. nyelvcserhelyzetben) a kontaktushatás „erős”, és a nyelvi rendszer minden síkján érvényesül. Természetesen a „stabil” és az „instabil” kétnyelvűségi helyzet folyvást alkotnak.

A kontaktushatás fogalmát tágran értelmezem: a szokásos kontaktushatás mellett – amelyet eseti kontaktushatásnak nevezek – megkülönböztetem a helyzeti kontaktushatást is, s az ennek következtében az átvevő nyelvben – esetünkben a magyar nyelv szlovákiai változataiban – jelentkező helyzeti kontaktusjelenségeket. Ezekben nem egy-egy konkrét átadó nyelvi elem vagy forma hatása érvényesül, hanem magának a kétnyelvűségi helyzetnek a hatása. Ezenkívül a helyzeti kontaktushatás részeként tárgyalom a kisebbségi helyzetnek mint olyannak a nyelvi hatását is. A szó szorosabb értelmében vett kontaktushatáson kívül az ún. maradványhatásra is kitérek.

A kontaktushatáson belül nem lehet nem kitérni a régóta jól ismert megkülönböztetésre, a közvetlen és a közvetett kontaktushatás különbségére. Általában a szókincs vonatkozásában szoktak közvetlen és közvetett kontaktushatásról – azaz közvetlen (direkt) és közvetett (indirekt) kölcsönzavakról beszélni, ám a különbségtétel a nyelvi rendszer többi síkján is releváns.

A labovi társasnyelvészet megjelenése a kontaktológiai kutatásokban lehetővé tette az olyan jellegű kontaktushatás felismerését, amely korábban rejtve maradt. A korábban is ismert kontaktushatást abszolút kontaktushatásnak nevezem, s az ún. relatív kontaktushatást helyezem vele szembe. Ez csupán olyan nyelvekben ismerhető fel, melynek egynyelvű változatai is vannak – a magyar is ilyen.

Az egynyelvű nyelvváltozatokkal való összehasonlításnak köszönhetően derült fény arra is, hogy a kontaktushatás lehet „pozitív” vagy „negatív”, azaz a második nyelv növelheti, de csökkentheti is a másodnyelvre valamilyen tekintetben hasonlító első nyelvi formák gyakoriságát, attól függően, hogy a beszélők milyen nyelvi ideológiákban hisznek. A negatív kontaktushatás jellegzetes esete az ún. normatúlteljesítés, amely a labovi hiperkorrekciónak a kontaktushelyzetben jelentkező válfaja.

A fenti kategóriákat nem csupán címkeként kezelem: ha az időkeretek lehetővé teszik, előadásom végén arra is kitérek, hogy ezek segítségével hogyan jelezhetők annak a hosszú, sok nemzedéknyi időt igénybe vevő folyamatnak az egyes csomópontjai, melynek kezdete 1918-ra, a történelmi Magyarország felbomlásztásának időpontjára tehető (évszázados – nem lényegtelen – előzményekkel), végpontját pedig még nem látjuk, és nem is akarjuk látni.